

Э.Б. Сактаганова*

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан;
(E-mail: e-saktaganova@mail.ru)*

Тарихи тұлғаны зерттеудің әдіснамалық негізі: мәселенің тарихнамасы

Қазіргі кезеңде тарихшылар тарих пен биографияның өзара қатынасы мен өзара байланысы мәселелерін белсенді түрде талқылауда. Мұның себебі қазіргі тарих ғылымындағы зерттеу қызығушылықтарының қайта бағытталуымен және жаңа субъектілердің, биографиялық зерттеулерге қатысты тақырыптардың, сонымен қоса жаңа бағыттар мен әдістердің пайда болуына байланысты болып отыр. Осы себептен, мақалада қазіргі уақытта көптеп талқыланып отырған теориялық-әдіснамалық мәселелер, соның ішінде тарихшылардың биографияға және оның мақсаты мен міндеттеріне қатысты заманауи көзқарастары, биографиялық зерттеулердің ролі мен маңызы, биографияның типтері мен түрлерін, мәселенің тарихнамасын қарастыруға талпыныс жасалған.

Кілт сөздер: тарихи тұлғатану, тарихнама, әдіснама, биография, биографиялық тәсіл, Қазақстан тарихы.

Кіріспе

Ұзақ жылдар бойы тарихи биография, соның ішінде тұлғатану тарихи зерттеулердің жанры ретінде тарихшы ғалымдардың арасында үлкен қызығушылық тудырып келеді. Қазіргі уақытта, биографияның негізінде тұлғатану (кез келген бір тұлғаның қызметі) мәселелеріне қатысты тарих, саясаттану, филология және педагогика т.б. ғылымдарының шеңберінде көптеген диссертациялар қорғалуда. Сонымен бірге, тарихшы-зерттеушілердің арасында биография жанрына, оның теориялық-әдіснамалық мәселелеріне қатысты қызығушылықтар күн сайын артып келеді. Осы орайда не себептен тарихшылардың ортасында биографиялық зерттеулер үлкен қызығушылық тудырып отыр деген заңды сұрақ туындайды. Биография — бұл тарих философиясындағы «тарихты кім жасайды, яғни тұлғалар немесе қалыптасқан жағдай ма?» деген сұрағына жауап болып табылады. Өзімізге белгілі, бұл сұраққа марксистер экономикалық детерминацияны және таптық күресті негізге ала отырып жауап беретін. Сондықтан микротарихқа сүйенетін марксистік академиялық тренд өзінің күшін жойған жоқ. Осы себептен, биография тарихи зерттеулердің бір түрі саналады. Мұнда күрделі математикалық әдіснама есептерін жүргізудің және элеуметтану немесе математика т.б. сияқты пәндерге сүйенудің қажеті жоқ. Биографиялық зерттеулердің параметрлері бастапқыда өте қарапайым және айқын (тұлғаның туған күнінен бастап оның қайтыс болуына дейін) болып көрінеді. Осы себептерге байланысты, зерттеу жұмысының құрылымы (тұлға өмірінің кезеңдерін хронологиялық тұрғыдан талдау) белгілі болады. Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, тарихи биографияға, соның ішінде тарихи тұлғаны зерттеуге деген қызығушылықтың артуын түсінуге болады.

Өзімізге белгілі, XIX–XX ғасыр аралығында шетелдік тарихнамада тарихи зерттеулер ракурсының өзгеріске ұшырауының алғышарттары пайда болды. Атап айтқанда, позитивизмнің неокантиандық сынға алу шеңберінде тарихи үрдістердің ортасына жеке тұлғаны қойған парадигма құрылды және бұл философиялық тұрғыдан дәлелденді. Мұндай антропологиялық бағытталған тарихтың тәсілдерін тәжірибеде жүзеге асыру «ментальдық тарих» және «тарихи антропология» бағыттарының жиынтығы шеңберінде жүзеге асырылды. XX ғасырдың екінші жартысында орын алған тарих ғылымының пәнін дараландыру тарихты жазудың биографиялық формасы үшін жаңа мүмкіндіктерді ашып берді. Сондықтан, шетелдік тарихнамада тарих ғылымының жетістіктеріне сүйенген «жаңа биографиялық тарих» концепциясы пайда болды. Осыны ескерсек, біз үшін қазіргі кезеңдегі биографиялық зерттеулердің әдіснамасына қатысты жарық көрген әдебиеттерге талдау жасаудың маңызы жоғары.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: e-saktaganova@mail.ru

Зерттеу әдістері

Тұлғатану мәселесінің әдіснамалық негізіне қатысты жарық көрген шетелдік авторлардың еңбектерін талдау барысында тарихилық, объективтілік принциптері назарда болды. Бұл принциптер тұлғатану мәселесінің әдіснамалық негіздерінің қалыптасуын, дамуын және белгілі бір тарихи кезеңдерде өзгерістерге ұшырауын зерттеуге мүмкіндік берді. Шетелдік тарихнамада орын алған «жаңа биографиялық тарихтың» негізгі қағидаттарын және оның ерекшеліктерін анықтау барысында синтездеу және салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Тұлғатану мәселесінің әдіснамалық негізінің қалыптасуы мен дамуын талдау барысында кезеңдеу әдісі пайдаланылды.

Ғылыми танымның жалпы әдіснамасының міндеті — алға қойылған міндеттер мен мәселелердің жалпы теориялық принциптерінің жүйесін қарастыру болып саналады. Жалпы алғанда, әдіс — бұл «тактика» болса, ал методология — ғылыми зерттеудің «стратегиясы» болып саналатыны баршамызға белгілі. Сондықтан әдіснама — бұл қандай да бір қатаң міндетті техникалық әдіс-тәсілдер мен рәсімдердің жиынтығы емес, жалпы идеялардың, көзқарастар мен принциптердің жиынтығы. Біз осыны басшылыққа ала отырып, аталған мақалада танымал және ортақ деп мойындалған әдіснамалық принциптерге талдау жасаймыз.

Мәселені талқылау

Қазіргі уақытта «жаңа биографиялық тарих» концепциясы зерттеудің жеке бір өзіндік пәні ретінде қарастырылмайды. Дегенмен, «жаңа биографиялық тарихтың» пайда болуы «тарихи антропология» (менталдылық тарихы, күнделікті өмір тарихы, микро тарих т.б.) деген атауға біріктірілген тарих ғылымының қазіргі бағыттарында орын алған әдіснамалық өзгерістерді зерттеуге, сонымен қоса биографиялық тарихты, тарихтағы жеке тұлғаны, биографиялық жанрды және олардың әдіснамалық рефлекциясын қарастыруға деген қызығушылықтың артуымен тығыз байланысты болды.

«Жаңа биографиялық тарих» концепциясы нақты бір биографиялық зерттеулерде жүзеге асырылған тарихи шындықты көрсетудің даралық және ұжымдық синтезін және макро-микро деңгейлерін қарастырады. Аталған концепцияны тәжірибеде жүзеге асыру келесілерді қамтиды: тұлғаның даралығын және жеке басын максимальды түрде толық ашып көрсетуді және тарихи шындық жөнінде жаңа білім алуды. Сондықтан, аталған салаларды синтездеу мәселесін шешу қазіргі замандағы тарих ғылымының маңызды міндеті саналады.

Дегенмен, тарих бойынша әдіснамалық жұмыстардың көпшілігінде «биографиялық жанрдың күйреуі» туралы мәлімденеді [1; 133]. Бұл жағдайды Жак Ле Гофф өзінің IX Людовик жөніндегі биографиялық еңбегінде «*За последние годы опубликовано великое множество биографий, ибо этот жанр вошел в моду; можно подумать, что речь идет о пустячном деле: собери документы (что, как правило, вполне возможно) да еще мало-мальски владей пером. Чувство неудовлетворенности, которое вселяли в меня эти сочинения, заставило меня задуматься об особенностях жанра исторической биографии и о предъявляемых к нему требованиях*» [2; 17] деп сипаттайды. Биография сияқты тарихи зерттеулер жанрында парадоксалды жағдай туындады: бір жағынан, тарихшылар тарихи биографиялық жанрдың жеткіліксіз өңделгендігін атап өтсе, екінші жағынан, бұған қарамастан кез келген бір тарихи тұлғалар туралы жаңа диссертациялық жұмыстар пайда болуда. Тарихи-географиялық зерттеу өзінде кез келген тарихи зерттеулерге тән қарама-қайшылықтарды сақтайды. Бұл жөнінде Жак Ле Гофф «биография өзінің кейіпкерін ғаламдық объектіге айналдырады және оның айналасында зерттеулердің барлық саласы ұйымдастырылады, тарихшы осы салалардың барлығын талдауы және түсіндіруі қажет» [2; 17] деп атап көрсетеді.

Өзімізге белгілі, антикалық авторлар тарихи тұлғалардың өмірбаянының көптеген үлгілерін қалдырды. Мұның мысалы ретінде Плутархтың «Сравнительные жизнеописания» еңбегін атап көрсетуге болады. Онда ежелгі грек авторы перипатетикалық өмірбаяндар схемасына сәйкес өзінің кейіпкерлерінің, тарихи тұлғаларының өмірін сипаттады. Перипатетиктердің ілімдеріне сәйкес, этика саласында адамның іс-әрекеті шешуші болды, әр әрекет ізгілікті тудырады деген пікір айтылды. Плутарх осы схемаға сүйене отырып, кейіпкердің туылуын, жастық шағын, мінезін, қызметін және қаза табуын сипаттап көрсетеді. Өлімі сипатталған адамдардың жеке өмірінен алынған мәліметтерді, олардың сөздерін қолдана отырып сипаттады [3].

Ресей тарихнамасында XVIII ғасыр мен XIX ғасырдың I жартысындағы Ресейдегі тарих ғылымының қалыптасуы мен дамуы Ресейдің өткен тарихының әр қырын зерттеуді күшейтті және

мұндай зерттеулердің барысында мемлекеттік қайраткерлердің биографиясына басты назар аударылды. Ал, XIX ғасырдың II жартысында тарихты зерттеудің әдіснамалық құралы ретінде биографиялық тәсілге ерекше көңіл бөлініп, XX ғасырдың басында бұл тәсіл өткен тарихты танудың алдыңғы қатардағы құралына айналды. Мысалы, 1904 ж. ресейлік деректанушы В.О. Ключевский өзінің «Курс русской истории» аталатын еңбегінде тарихты зерттеудің бір бағыты ретінде тарихтағы тұлғаны зерттеудің маңыздылығын атап көрсетеді [4].

Батыс тарихнамасында XIX ғасырдың II жартысында тарих ғылымының философиялық және теориялық негізінің қалыптасуына байланысты тарихи танымдағы биография мәртебесінің мәселелерін өңдеу басталады. Оның тарихы неміс тарихшысы Вильгельм Дильтейдің «Введение в науки о духе» атты еңбегінен бастау алады. В. Дильтей өзінің аталған еңбегінде жалпы тарихнаманың ішіндегі биографияның мәртебесін анықтауға тырысып, биографиялық әдісті гуманитарлық зерттеулердің жоғарғы және негізгі формасы ретінде бағалайды. Осылайша, тарихи зерттеулердегі биографиялық материалдардың маңыздылығы мен рөлін түсінудің арқасында XIX ғасырдың аяғынан бастап жеке ғылыми пән ретінде қалыптасқан жаңа ғылыми бағыт пайда болған [4].

XX ғасырдың басынан бастап ғылыми зерттеу тәжірибесіндегі биографиялық бағытқа қатысты өзгерістер орын алды. Атап айтқанда, 1920 ж. Францияда француз тарихшылары Люсьен Февр мен Марк Блок негізін қалаған «Жаңа тарихи мектептің» («Анналдар» мектебі) қалыптасуы мен дамуы «тарихты тұлғаландыру» мәселесін күн тәртібіне қойды [6]. Л. Февр «История — наука о Человеке; она, разумеется, использует факты, но это факты человеческой жизни. Задача историка: постараться понять людей, бывших свидетелями тех или иных событий фактов, позднее запечатлевшихся в их сознании наряду с прочими идеями, что имеют возможность эти факты истолковать» деп атап көрсетсе, Марк Блок «история — это обширный и разнообразный опыт человечества, встреча людей в веках», а «предметом истории является человек» деп көрсетеді. Осылайша, «тарихты тұлға тұрғысынан қарау» және «жеке тұлға — тарихтың пәні болып табылады» деген ұстаным тарихты зерттеу барысындағы ғылыми библиографиялық әдісті маңызды етті [7; 19]. «Анналдар» мектебі өкілдерінің концептуалдық тәсілді одан әрі дамытуының арқасында тарихшылардың жеке тұлғаға және тарихты зерттеудегі жеке тұлғалық факторларға бағытталуын анықтап берді [8; 36].

Ресейлік тарихнамадағы тұлғатанудың әдіснамалық мәселелерін қарастырған авторлардың қатарынан Е.В. Тарленің [9], К. Виноградованың [10], Л. Кертманның [11] еңбектерінің маңызы зор. Мысалы, Е.В. Тарле жеке тұлғаның, соның ішінде Наполеонның өмірлік жолын кезең-кезеңмен қарастырып, оның өмірі мен жасаған істерін анықтаған тарихи жағдайларға талдау жасайды. Е.В. Тарле өзінің еңбегінде Наполеонның тарихтағы рөлін анықтауға, оның өмірі мен қызметін зерттеуге тырысқан. Автор өзінің еңбегінде оқырманды бірден француз революциясы мен наполеондық соғысқа тартып, тұлға қызметінің прогрессивті және кері жақтарын ашып көрсетеді. Сол себептен, Е.В. Тарленің тарихи-биографиялық зерттеуі кеңестік кезеңнің тарихнамасында маңызды орынға ие. Осымен бірге, осы кезеңде «publichistory» үлкен назарға иіледі және бұл «Ғажайып адамдар өмірі» топтамасының басылып шығуымен өзінің жалғасын табады. Айта кету қажет, «Ғажайып адамдар өмірі» топтамалары — бұл әлемдік тарихта із қалдырған көптеген жеке тұлғалардың тарихи биографиясының бай жинағы саналады.

XX ғасырдың екінші жартысында гуманитарлық білімдер бағытында «антропологиялық төңкеріс» орын алғаны белгілі. Бұл 1960 ж. басталып, жалпы адамзатты зерттеуден «кіші тұлғаны» зерттеуге ауысумен белгілі болды. Ресейдегі «антропологиялық төңкеріс» XX ғасырдың 60-70 жылдарында ресейлік медивист А.Я. Гуревичтің еңбегінің басылып шығуымен байланысты болды. «Кіші тұлғаны зерттеу» «микротарих» бағытының негізіне айналды [2]. Дәл осы индивид пен «жаңа биографиялық тарихта» негізгі әдіснамалық мәселеде микро және макро талдау жасаудың өзара қатынасы мен үйлесімділігі мәселесі орын алды. Егер соңғы уақыттарға дейін тарихи антропология жеке тұлғаны тануды, мақсатты тұжырымдауды және жеке қызығушылықты, жеке рационалды таңдау мен инициативаны назардан тыс қалдырса, сонынан мұра ретінде қалған мәдени салт-дәстүрлер мен көзқарастар ерекше тарихи жағдайлардағы адамдардың жүріс-тұрысын қалай анықтады деген мәселе-сұрақ жеке сана-сезімді, тәжірибе мен қызметті талдауды қажет етті. Тарихшылардың нақты бір жеке тұлғаға деген қызығушылығының заңды түрде артуы және бет бұрысы әдіснамалық сипаттағы салдардың пайда болуына алып келді: қазіргі кезеңдегі микротарих тәсілі контекстінде тарихи-биографиялық зерттеулердің сыртқы формасы жаңа мазмұнға ие болды. Сондықтан, қазіргі уақытта аталған саладағы пайда болған тенденциялар зерттеудің өзіндік ерекше

міндеттері мен рәсімдеріне ие жаңа бағыттың — тарихи тұлғатанудың пайда болғандығын дәлелдеп берді. Тарихи тұлғатанудың негізгі зерттеу объектісі — тұлғалық мәтіндер болса, ал зерттеудің пәні ретінде бір өмірдің (тұлғаның) тарихын толық және бірегей түрінде зерттеу. Белгілі бір әдіснамалық эклектизмге (түрлі идеяларды дәйексіз пайдалануға) қарамастан тарихи тұлғатану бағытының жалпы ұстанымы — жекелеген тарихи тұлғалардың жеке өмірін және қайталанбайтын тағдырын реконструкциялау, тұлғаның ішкі әлемінің қалыптасуы мен даму тарихын, сақталып қалған қызметінің іздерін тану зерттеудің негізгі мақсаты ретінде және тұлға өмір сүрген тарихи социумды танудың әдісі ретінде қарастырылады [13].

Толықтай алғанда, XX ғасырдың 70-жылдары Италияда пайда болған микротарих танымал бола бастады. Бұл бағыттағы бағдарламалық мақала ретінде К. Гинзбург пен К. Понидің мақаласы танымал болды. Мақалада авторлар тұлғаның өмірін және оның антропологиялық тұрғыда орындалған өзара байланыстарын максималды түрде нақты талдауға мүмкіндік беретін микротарих идеясын ұсынады. Микроанализдің арқасында зерттеушілер тек қана өз тұлғаларының жеке басын емес, сонымен қатар тұлғаны қоршаған әлеуметтік-мәдени шындықты қарастыруға және тарихи шындықты жаңа ракурста зерттеуге мүмкіндіктер алды. Нәтижесінде, жаңа микротарих көзқарасы XX ғасырдың соңғы он жылдығында танымал бола бастайды. Дегенмен, уақыт өте келе макрообъектілерді зерттеу үшін микроталдаудың жарамсыздығы туралы түсініктер қалыптасты. Сондықтан, микроталдау тарихшының инструментарийін толықтырып, зерттеушінің алдына қойған мақсаттарына байланысты қолданылатын болды.

Сонымен, егер тарихи қалыптасқан ережеге сәйкес, XIX–XX ғасырда биография деп көрнекті жеке тұлғаның, саяси және мемлекеттік қайраткерлердің, ғылым, мәдениет пен өнер өкілдерінің өмірін зерттеу және сипаттау деп түсіндіріліп келді. Бірақ, өткен ғасырдың соңына қарай биографиялық әдісті қолданудың кеңістігі айтарлықтай кеңейе түсті. Атап айтқанда, көрнекті тарихи тұлға деп атауға келмейтін адамдардың өмірін зерттеудің саны өсті және бұл адами жекелік пен тарих пәнін тұлғаландыруға деген көзқарастың өзгеруімен түсіндірілді. Тарихтағы биографиялық элемент жаңа қасиетке ие болды: тарихшылар «сыртқы», «кәсіби» және «карьералық» биографияны естен шығармай, жеке тұлғаның жеке өмірін зерттеуге назар аудара бастады. Жеке сана мен жеке қызметті талдау көптеген микротарихи зерттеулердің құрамдас бөлігіне айналды.

Екі соғыс аралығында биографиялық тарихи зерттеулерде «субъективизмнің» артуына және тарихи үрдістердегі ұлы тұлғалардың рөліне артығымен назар аударылуына, тарихи дамудың объективті факторларына деген назардың жеткіліксіздігіне байланысты марксистердің тарабынан сынға алынды. Бұл кезеңде әйгілі тұлғалардың рөлі мен өмірлік жолы тарихтың себебін түсіндіру үшін емес, белгілі бір кезең және осы кезеңге қатысты оқиғалар жөніндегі көзқарастарды байыту үшін зерттелді. Бірақ өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап биографиялық зерттеулерге деген көзқарас өзгеріске ұшырайды. Зерттеушілер әлеуметтік өзгерістерді және әлеуметтік институттарды, оның элементтерін тұлғаның қызметімен байланыстырады.

Қазіргі кезеңде шетелдік тарихнамада әртүрлі зерттеу стратегияларына бағытталған тұлғатанудың екі түрін: біріншісі, «экзистенциалдық биографизмді» (экзистенциалды тұлғатану), екіншісі, «жаңа биографиялық тарихты» (әлеуметтік тұлғатану) бөліп көрсетеді. Биографиялық тарихтың әдіснамалық мәселелерін қарастырған зерттеушілер «кез келген биографияның объектісі — бұл жекелеген бір тұлғаның туылуынан бастап өліміне дейінгі өмірі» деп атап көрсетеді. XX ғасырдың аяғы — XXI ғасырдың басындағы постмодернистік парадигманың аясында орын алған тарихшылардың биографияға деген назары зерттеушілерді тұлғаның өткенін зерттеу үшін қажетті жаңа тәсілдерді іздестіруге итермеледі. Мұндай ізденістердің нәтижесінде алғаш рет Д.М. Володихиннің «Экзистенциальный биографизм в истории» деген мақаласында жаңа «экзистенциалдық биографизм концепциясы пайда болды [14; 3–10]. Автор өзінің аталған мақаласында тарихтың «экзистенциалдық функциясын» бірінші орынға қойып, тарих — бұл адамға ойлану үшін материал ұсынады деп атап көрсетеді. Осылайша, «экзистенциалдық биографизмді» идеалистік тәсілдің формасына жатқызуға болады. «Экзистенциалдық биографизм» сынға алынғанымен, оның «интеллектуалдық биографизмнің» алғышарттарына айналғандығын тарихшылар (Л.П. Репина [15; 297–303], Т.Н. Попова [16; 541–542] мойындайды.

Сондықтан, қазіргі биографиялық тарихтың теориялық-әдіснамалық негізін жеке тұлғаны және биографияны зерттеу барысында пайда болатын теориялық және тәжірибелік мәселелерді қарастыратын арнайы тарихи пән — биографикаға қатысты ғылыми еңбектерді қарастырудың маңызы жоғары. Осындай жұмыстардың қатарында А.Л. Валевскийдің [17] еңбегін атап өту қажет.

Онда автор биографиялық жанрдың философиялық негіздері мен ерекшеліктерін егжей-тегжей қарастырады және биографиялық зерттеулердің өзіндік философиялық тұжырымдамасын жасайды. Бірақ, автор кез келген тарихи зерттеуді анықтайтын нақты тарихи әдістерге назар аудармайды.

Зерттеуші И.Л. Беленьский [18] қазіргі кезеңдегі биографиялық зерттеулердің тарихи-мәдени, философиялық және аксиологиялық негізін қарастырған. Осымен бірге, тарихи тұлға мен биографиканы зерттеуге бағытталған И.Ф. Петровскаяның [19] монографиясының маңызы бар. Автор өз зерттеуінде биографиялық тарихтың тарихи-әдіснамалық және дерекнамалық негіздеріне талдау жасайды. Аталған автордың монографиясы екі бөлімнен құралған, бірінші бөлімде биографиканың теориялық аспектілеріне, ал екінші бөлімде биографикалық мәліметтерге қатысты деректер бір жүйеге келтірілген.

Зерттеуші М.А. Базанованың [20] ғылыми мақаласы биографиялық тарих бағыттарының қалыптасу үрдісін және оның трансформациялануын көрсететін толық теориялық-әдіснамалық және деректанулық жұмыс болып саналады. Автор орыс тіліндегі тарихнамада алғашқылардың бірі болып интеллектуалдық биография объектісіне анықтама беріп, осы пәннің анықтамасын ұсынды және келешекте тарихи-әдіснамалық тұрғыдан зерттеулер қажеттілігін атап көрсеткен. Осымен бірге, А.В. Лубскийдің [21] «Человек второго плана: методологические проблемы «нового биографизма» («игра в бисер» или нарративная стратегия историко-биографического исследования)) аталатын еңбегінің маңызы бар. Аталған жұмыста «Екінші жоспардағы тұлға» концептінің әдіснамалық және семантикалық ерекшеліктерін, оның болашағы қарастырылады және биографиялық тарихқа қатысты авторлық теориялық-әдіснамалық көзқарас қалыптастырылған.

Қазіргі кезеңде «жаңа биографиялық тарихты» ішкі және сыртқы контекске бөліп қарастырады. Ішкі контекст жеке тұлғаның кең масштабтағы қасиеттерімен анықталады, яғни, зерттеудің объектісіне тек қана тұлғаның кірген микротоптары және қоғамдастығы алынады. Ал, сыртқы контекст биографияның қарастырылатын субъектілері өмір сүру үшін жағдай тудыратын макроқұрылымдардан тұрады. Мысалы, олардың қатарынан саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени, діни және географиялық құрылымдарды бөліп көрсетуге болады.

Қорытынды

Осылайша, XIX ғасырдың аяғында позитивистік эпистемологияның күйреуінің салдарынан XX ғасырдың басында тарихи-әдіснамалық парадигманың ауысқандығын және антропологиялық бағытталған тарихтың философиялық негізінің қаланғандығын көруімізге болады. Осының арқасында Батыста жекелеген тұлғалардың өмірі мен қызметін зерттеуге арналған және тарихтың мәдениеттанулық құрамдас бөлігіне бағытталған алғашқы микротарихи зерттеу жұмыстары пайда болды. Өз кезегінде, бұл тарих ғылымы пәнінің дамуының ортақ тенденцияларына ықпал етті.

Сонымен қатар шетелдік тарихнамада биографиканың, яғни тұлғаны тану барысында пайда болатын теориялық және практикалық мәселелерді қарастыратын арнайы тарихи пәннің қалыптасуы орын алды. 2010 жылдың басында шетелдік тарихнамада «жаңа тарихи биография» концепциясының қағидаларын тәжірибеде жүзеге асырудың алғашқы талпыныстары жүргендігін көре аламыз. Оны жүзеге асыру биографиялық тарихтың жаңа бағыты — «интеллектуалдық биография» шеңберінде іске асты. Өз кезегінде, бұл тұлғаның рухани және интеллектуалдық әлемін ашып көрсетуді мақсат еткен кең түрдегі биографиялық контексті қолдану қажеттілігімен байланысты болды. Осылайша, интеллектуалдық биография «экзистенциалдық биографизм» тұжырымдамасына тән идеализмнен «жаңа биографиялық тарихқа» тән реализмге қарай даму жолынан өтті. Сондықтан, «жаңа биографиялық тарих» концепциясы жоғары ғылыми қуатқа ие және бұл концепцияның тарихи зерттеулерді жаңа сапалы деңгейге шығаруға қабілеті бар деген қорытынды шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Жуйков Д.А. Основные методологические проблемы биографического исследования в современной историографии / Д.А. Жуйков // Вестник Челябинского государственного университета. Серия История. — 2012. — №25 (279). — С.133–136.
- 2 Ле Гофф Ж. Людовик IX Святой / Ж. Ле Гофф. — М., — 2001. — 956 с.
- 3 Плутарх. Сравнительные жизнеописания / Плутарх. — М.: Наука, 1964. — 559 с.
- 4 Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О. Ключевский. — М., 1987. — 464 с.

- 5 Дильтей В. Введение в науки о духе. Опыт полагания основ для изучения общества и истории: Собр. соч.: [В 6 т.] / В. Дильтей. — Т.1. — М., 2000. — С. 310, 311.
- 6 Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов» / А.Я. Гуревич. — М.: Индрик, 1993. — 328 с.
- 7 Февр Л. Суд совести истории и историка. Бой за историю / Л. Февр. — М.: Наука, 1991. — 632 с.
- 8 Кодан С.В. Биографический подход в инструментарии историко-юридического исследования: место в познавательных практиках, понятие, междисциплинарные взаимодействия / С.В. Кодан // Историко-правовые проблемы: новый ракурс. — 2018. — №2. — С. 34–50.
- 9 Тарле Е.В. Наполеон / Е.В. Тарле. — М.: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1939. — 349 с.
- 10 Виноградов К.Д. Ллойд Джордж. Политическая биография / К.Д. Виноградов. — М.: Мысль, 1970. — 418 с.
- 11 Кертман Л. Джозеф Чемберленд и сыновья / Л. Кертман. — М.: Мысль, 1990. — 546 с.
- 12 Прошлое крупным планом: Современные исследования по микроистории. — СПб.: Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2003. — 268 с.
- 13 Историческая биография и новая биографическая история. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://studme.org/1593110627622/istoriya/istoricheskaya_biografiya_novaya_biograficheskaya_istoriya
- 14 Володихин Д.М. Экзистенциальный биографизм в истории / Д.М. Володихин // Персональная история. — Москва: Мануфактура, 1999. — С. 3–10.
- 15 Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX–XXI вв. Социальная теория и историографическая практика. — М.: Кругъ, 2011. — 560 с.
- 16 Попова Т.Н. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия / Т.Н. Попова // Человек в истории и культуре: мемор. сб. материалов и исслед. в память лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф. Владимира Никифоровича Станко. — Одесса. — 2012. — С. 540–563.
- 17 Валевский А.Л. Биографика как дисциплина гуманитарного цикла / А.Л. Валевский // В сб.: Лица: Биограф. альманах. — М., СПб. — 1995. — №6. — С. 32–68.
- 18 Беленький И.Л. Биография и биографика в отечественной культурно-исторической традиции / И.Л. Беленький. — М., 2010. — 173 с.
- 19 Петровская И.Ф. Биографика: Введение в науку и обзор источников биографических сведений о деятелях России 1801–1917 годов / И.Ф. Петровская. — Санкт-Петербург: Издательский дом «Петрополис». — 2010. — 384 с.
- 20 Базанов М.А. Интеллектуальная биография: контуры нового жанра в российской и украинской историографии / М.А. Базанов // Диалог со временем. — 2016. — № 55. — С. 221–234.
- 21 Лубский А.В. Человек второго плана: методологические проблемы «нового биографизма» («игра в бисер» или нарративная стратегия историко-биографического исследования) / А.В. Лубский // Ейдос. — 2014–2015. — №8. — С. 67–84.

Э.Б. Сактаганова

Методологические основы исследования исторической персоналистики: историография проблемы

На современном этапе историки активно обсуждают проблемы взаимоотношений и взаимовлияний истории и биографии. На наш взгляд, это объясняется заметными изменениями в исторической науке, вызвавшими существенные переориентации исследовательских интересов, открытием новых субъектов и тем биографических исследований, а также новых направлений и методов. Учитывая данные факторы, в данной статье предпринята попытка рассмотреть некоторые чаще всего обсуждаемые теоретико-методологические проблемы, в том числе современные представления историков о биографии, ее целях и задачах, роль и значение биографических исследований для исторической науки, типы и виды биографий, историографии проблемы.

Ключевые слова: историческая персоналистика, историография, методология, биографический метод, история Казахстана.

E.B. Saktaganova

Methodological foundations for the study of historical personalities: historiography of the problem

At the present stage, historians are actively discussing the problems of relationships and mutual influences of history and biography. In our opinion, this is due to noticeable changes in historical science, which caused a significant reorientation of research interests, the discovery of new subjects and topics of biographical research, as well as new directions and methods. Considering these factors, this article attempts to consider

some of the most frequently discussed theoretical and methodological problems, including modern ideas of historians about biography, its goals and objectives, the role and importance of biographical research for historical science, types of biographies, historiography of the problem.

Keywords: historical personalistics, historiography, methodology, biographical method, history of Kazakhstan.

References

- 1 Zhuikov, D.A. (2012). Osnovnye metodologicheskie problemy biograficheskogo issledovaniia v sovremennoi istoriografii [The main methodological problems of biographical research in modern historiography]. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Itsoriia — Bulletin of Chelyabinsk State University. Itsoriya series*, 25 (279), 133–136 [in Russian].
- 2 Le Goff, Zh. (2001). Liudovik IX Sviatoi [Louis IX Saint]. Moscow [in Russian].
- 3 Plutarkh. (1964). Sravnitelnye zhizneopisaniia [Comparative biographies]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 4 Kliuchevskii, V.O. (1987). Kurs russkoi istorii [Course of Russian history]. Moscow [in Russian].
- 5 Diltei, V. (2000). Vvedenie v nauku o dukhe. Opyt polaganii osnov dlia izucheniia obshchestva i istorii [Introduction to the sciences of the spirit. The experience of laying the foundations for the study of society and history]. *Sobranie sochinenii* [Collected works]. [Volumes 1-6. Vol. 1]. Moscow [in Russian].
- 6 Gurevich, A.Ya. (1993). Istoricheskii sintez i shkola «Annalov» [Historical Synthesis and the Annales School]. Moscow: Indrik [in Russian].
- 7 Fevr, L. (1991). Sud sovesti istorii i istorika. Boi za istoriiu [Court of conscience of history and historian. Fights for history]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 8 Kodan, S.V. (2018). Biograficheskii podkhod v instrumentarii istoriko-yuridicheskogo issledovaniia: mesto v poznatelnykh praktikakh, poniatie, mezhdistsiplinarnye vzaimodeistviia [Biographical approach in the tools of historical and legal research: place in cognitive practices, concept, interdisciplinary interactions]. *Istoriko-pravovye problemy: novyi rakurs — Historical and legal problems: a new perspective*, 2 [in Russian].
- 9 Tarle, E.V. (1939). Napoleon [Napoleon]. Moscow: Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatelstvo [in Russian].
- 10 Vinogradov, K.D. (1970). Lloid Dzhordzh. Politicheskaiia biografiia [Lloyd George. Political biography]. Moscow: Mysl [in Russian].
- 11 Kertman, L. Dzhozef Chamberlend i synovia [Joseph Chamberland and sons]. Moscow: Mysl [in Russian].
- 12 (2003). Proshloe krupnym planom: Sovremennye issledovaniia po mikroistorii [The past in close-up: Modern research in microhistory]. Saint-Petersburg: Evropeiskii universitet v Sankt-Peterburge [in Russian].
- 13 Istoricheskaiia biografiia i novaia biograficheskaiia istoriia [Historical biography and new biographical history]. Retrieved from https://studme.org/1593110627622/istoriya/istoricheskaya_biografiya_novaya_biograficheskaya_istoriya [in Russian].
- 14 Volodikhin, D.M. (1999). Ekzistentsialnyi biografizm v istorii [Existential biography in]. Moscow: Manufaktura [in Russian].
- 15 Repina, L.P. (2011). Istoricheskaiia nauka na rubezhe XX–XXI vv. Sotsialnaia teoriia i istoriograficheskaiia praktika [Historical science at the turn of the 20th – 21st centuries. Social theory and historiographic practice]. Moscow: Krugie [in Russian].
- 16 Popova, T.N. (2012). Personalnaia istoriia VS intellektualnaia biografiia, bioistoriografiia: podkhody i poniatia [Personal history VS intellectual biography, biohistoriography: approaches and concepts]. *Chelovek v istorii i kulture. Vypusk 2: Memorialnyi sbornik materialov i issledovaniia v pamiat laureata Gosudarstvennoi premii Ukrainy akademika RAEN, professora Vladimira Nikiforovicha Stanko — Man in history and culture: Issue 2: Memorial collection of materials and research in memory of the laureate of the State Prize of Ukraine, Academician of the Russian Academy of Sciences, Professor Vladimir Nikiforovich Stanko*. Odessa [in Russian].
- 17 Valevskii, A.L. (1995). Biografika kak distsiplina gumanitarnogo tsikla [Biography as a discipline of the humanitarian cycle]. *V sbornike: "Litsa. Biograficheskii almanakh" — In the collection: "Faces. Biographical Almanac"*, 6, 32–68 [in Russian].
- 18 Belenkii, I.L. (2010). Biografiia i biografika v otechestvennoi kulturno-istoricheskoi traditsii [Biography and biography in the domestic cultural and historical tradition]. Moscow [in Russian].
- 19 Petrovskaia, I.F. (2010). Biografika: Vvedenie v nauku i obozrenie istochnikov biograficheskikh svedenii o deiateliakh Rossii 1801–1917 godov [Biography: Introduction to science and review of sources of biographical information about Russian figures of 1801–1917]. Saint-Petersburg: Izdatelskii dom «Petropolis» [in Russian].
- 20 Bazanov, M.A. (2016). Intellektualnaia biografiia: kontury novogo zhanra v rossiiskoi i ukrainskoi istoriografii [Intellectual biography: contours of a new genre in Russian and Ukrainian historiography]. *Dialog so vremenem — Dialogue with time*, 55, 221–234 [in Russian].
- 21 Lubskii, A.V. (2014–2015). Chelovek vtorgogo plana: metodologicheskie problemy «novogo biografizma» («igra v biser» ili narrativnaia strategiiia istoriko-biograficheskogo issledovaniia) [Person of the second plan: methodological problems of “new biographicalism” (“game of glass beads” or narrative strategy of historical and biographical research)]. *Eidos — Eidos*, 8, 67–84 [in Russian].